

הרב איתיאל אמיתי

בענין היקש "ויצאה – והיתה" בשטר קידושין

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. דין לשמה בגט ובשטר קידושין
- ג. דינים הנובעים מהדמיון לשאר שטרות ולהיקש הויה ליציאה
- ד. דיני העדים בשטר
- ה. פסול מחובר בגט ובשטר קידושין
- ו. סימני דרך בהגדרת היקש ויצאה והיתה – מעין סיכום

א. פתיחה

המשנה בתחילת מסכת קידושין מונה את שלוש הדרכים בהם ניתן לקנות אשה: בכסף, בשטר ובביאה. והגמ' בדפים הראשונים במסכת דנה במקור מן התורה לכל אחת מן הדרכים. באשר לקידושי אשה בשטר אומרת הגמ' (בדף ה,א) שהמקור לכך הוא היקש הקידושין לגירושין שכתובים שניהם באותו הפסוק בתורה "ויצאה מביתו והלכה וחיתה לאיש אחר" (דברים כד,ב), "אמר קרא 'ויצאה' 'והיתה' מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נחי בשטר".

והנה, דיני הגט – שטר הגירושין כוללים פרטים רבים, מהם מדאורייתא מהם מדרבנן, מהם מיוחדים לשטר גירושין מהם משותפים לסוגי השטרות השונים. מהם מעכבים את חלותו מהם אינה אלא לכתחילה. יש לעיין, אפוא, מה מדיני הגט נלמד לקידושין ומה לא. בדברים שלחן ננסה לעקוב אחר אחדים מדיני שטר הקידושין מתוך התמקדות בהיקש זה של הויה ליציאה.

ב. דין לשמה בגט ובשטר קידושין

הגמ' במסכת קידושין (ט,א) מביאה איבעיא "בעי ריש לקיש שטר אירוסין שכתבו שלא לשמה מהו הויות ליציאות מקשינן מה יציאה בעינן לשמה אף הויה בעינן לשמה או דלמא הויות להדדי מקשינן מה הויה דכסף לא בעינן לשמה אף הויה בשטר לא בעינן לשמה" ופושטת הגמרא את הספק "בתר דבעיא הדר פשטה הויה ליציאה מקשינן דאמר קרא 'ויצאה' 'והיתה'". מבואר להדיא בגמרא זו, שדין אחד מרכזי מדיני הגט מדאורייתא, שהגט

צריך להיכתב לשם האשה המתגרשת הנלמד מן המלה "לח" בפסוק "וכתב לה ספר כריתות" (דברים כד, א), נלמד אף באשר לשטר קידושין ומכח אותו היקש של הויה ליציאה. אלא שפשיטת הספק בגמ' אינה ברורה, והרי גם ההיקש של יציאות להדי הוא היקש הנלמד במקומות אחדים בש"ס ומה עדיף היקש אחד על פני רעהו.

מדברי רש"י בד"ה "הדר פשטה" שכתב "שהרי עיקר שהשטר קונה באשה מכאן למדנו" ניתן לדייק שהכרעת הגמ' אינה העדפת היקש הויה ליציאה על פני היקש הויות זו לזו, אלא שבאשר לדבר מהותי בגט כמו כתיבתו לשם האשה ברור הדבר שלא ניתן ללמוד את עצם שטר הקידושין מגט מבלי ללמוד גם את דין הלשמה בו מגט. העולה מדברי רש"י שההיקש של הויה ליציאה מחייב ללמוד את הדינים המהותיים שבגט גם לשטר קידושין אך אין הכרע מדבריו באשר לדברים פחות מהותיים, גם עדיין לא ברור מה הקריטריון לקבוע מהו דין מהותי ומה לא. ברמב"ן (ט, א ד"ה בתך מקודשת לי וכו') ובשיטה לא נודע למי (בד"ה בטר דבעיא הדר פשטה) ביארו את פשיטות הגמ' באופן קצת שונה. ספק הגמ' היה האם היקש הויה ליציאה הוא רק ללמוד את עצם דין קידושי שטר שמועילים כקידושי כסף ומכאן ואילך מקישים רק הויות זה לזה ואין יותר משמעות להיקש הויה ליציאה ("דון מינה ואוקי באתרה"). או שמא היקש הויה ליציאה נלמד לכל דיניו, ופשיטות הגמ' היא שהיקש הויה ליציאה ודאי נלמד לכל דיניו (בשיטה לא נודע למי הוסיף שתמיד בהיקש אנו אומרים כן ורק בגזרה שווה יש שאומרים שהלימוד הוא רק דון מינה ואוקי באתרה). מ"מ גם מפירושים עולה שמהיקש הויה ליציאה צריכים להילמד כל הדינים בגט לשטר קידושין ואולי אף ביתר הרחבה מאשר העולה מפירש"י.

הכרעת הספק בגמ' נפסקה ברמב"ם (אישות ג, ד) ובשו"ע (אהע"ז לב, א) בלשון זו: "וצריך שיכתבו אותו (=את שטר הקידושין) לשם האשה המתקדשת כגט... כתבו שלא לשמה... אינה מקודשת" והנה האחרונים (או"ש וצפנת פענח על הרמב"ם הנ"ל, וכן בס' מכתבי תורה איגרת קצג, ישועות יעקב, שם ס"ק א) עוררו שאלה באשר למהות ה"לשמה" שבשטר קידושין, האם מחייב הדבר כוונה חיובית ושטר קידושין שנכתב בסתם פסול כדין גט או שמא ה"לשמה" שבשטר קידושין צריך שיהיה שלא לכוונה שלילית ושטר קידושין שנכתב בסתם כשר כדין ה"לשמה" שבקרבות או שבמגילת סוטה. ולאור הצגת פשיטות סוגיית הגמ' שהובא לעיל, ביותר לפירושים של הרמב"ן והשיטה לא נודע למי, היה מתבקש שדין הלשמה שבשטר קידושין יילמד על כל פרטיו מדין הלשמה שבגט וכוונת הלשמה

בשטר קידושין צריכה להיות חיובית וכדין הלשמה שהגט, אלא שהאחרונים שעוררו שאלה זו, לא דנו בדבר מנקודה זו, וצריך עיון.

אמנם הישועות יעקב מכריע מכח ראייה, שמצא בש"ס, שדין הלשמה שבשטר קידושין צריך להיות חיובי וכמו בגט, ומראיתו נדמה שאפשר גם להסיק לענינו. וזוהי ראייתו: המקור בש"ס לכך שגט שנכתב בסתם, ללא כוונת לשמה חיובית. הוא בסוגייה בתחילת מסכת זבחים (ג, א – ד, א) שם שואלת הגמ' "וגבי גט שתמא דפסול מנלן" ומסקנת הגמ' שדין זה נלמד מדברי המשנה בגיטין פרק שלישי (כו, א) האומרת: "הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן" שמאחר ופרטים אלו הם מעיקרו של גט אם ייכתבו שלא לשם איש ואשה פלונית הרי הגט בטל, אף אם כתבו ע"י הסופר לשם גירושין בסתם. מוכח אפוא שכוונת הלשמה הגט צריכה להיות חיובית ולא די בכך שאין כוונה שלילית. עד כאן דברי הגמ' בזבחים. בגיטין המשנה אינה מסתיימת בדין זה אלא ממשיכה ואומרת שהוא הדין בשטרי מלוה ומקח שצריך הסופר להניח את מקום שמות המלוה והלווה, והמוכר והקונה מכח תקנה ואז מביאה המשנה את דעת ר' אלעזר החולק ואומר שרק בגיטי נשים הדין כן כיון שיש דין של כתיבת הגט לשמה אך בשאר שטרות השטר כשר גם אם נכתבו בו שמות. (ור"א אינו סובר שיש תקנה בדבר וכל הטעם הוא רק מדין הלשמה הקיים בגט בלבד ולא בשטר שטרות). לפי זה הוכחת הגמ' בזבחים לגבי דין הלשמה בגט היתה מדעתו של ר' אלעזר במשנה שמטעים את דין השארת מקום האיש והאשה בכך שיש צורך שהגט ייכתב לשמה.

הרשב"א בחידושי בסוגייה בגיטין (כו, א ד"ה ר' אלעזר מכשיר בכולן) מביא את גירסת התוספתא (גיטין ב, יא)¹ בה נאמר: "ר' אלעזר מכשיר בכולן (=היינו שאר שטרות) חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים" ולאור דברי התוספתא מקשה מדוע בסוגייה בריש גיטין (ט, א) בה מובאת ברייתא האומרת "בשלושה נשים שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים... וכדברי ר' מאיר בארבעה" לא הקשתה הגמ' שהיתה צריכה הברייתא להוסיף גם "וכדברי ר' אליעזר בארבעה" שכן אליבא דר"א הסובר שיש דין של כתיבת השטר בגט ובשחרור עבד לשמה ישנו דין נוסף שבו שווה דין גט לשטר שחרור של עבד והוא שהכותב טופסי גיטין ושטרות שחרור צריך שיניח מקום שמות האיש והאשה, האדון והעבד. ומתרץ הרשב"א שהגמ' למעשה הקשתה קושיה זו בכך ששאלה שם שיש דין "לשמה" ששוו בו גיטי משום ושחרורי עבדים וגם

¹ יש להעיר שלא בכל נוסחאות התוספתא הגירסא כן.

תירצה זאת בכך שאמרה שהברייתא מנתה רק דינים ששוים רק לגיטין ושטרות שחרור של עבדים ולא דינים שמשותפים לשטרות נוספים כגון שטרי קידושין. ומאחר ודין לשמיה קיים גם בשטר קידושין הרי שלא מנתה אותו הברייתא. מוכיח הישועות יעקב שאותו דין הלשמה החיובי הנצרך בגט הוא גם הנצרך בשטר קידושין שכן מדעת ר"א במשנה ממנה למדה גמ' בזבחים שדין הלשמה בגט צריך להיות חיובי וגט הנכתב בסתם – פסול. הקשתה הגמ' בגיטין על הברייתא שמנתה את הדינים השוים לגט אשה ולשטר שחרור של עבד ותירצה שהברייתא לא מנתה את דין הלשמה בגט ובשטר שחרור שכן דין זה, היינו דין ה"לשמה" החיובי קיים גם בקדושין, ודינים המשותפים לגט אשה לשטר שחרור של עבד וגם לשטר קדושין לא מנתה הברייתא.

לענינו עולה מתוך ראייתו של הישועות יעקב שדין ה"לשמה" בשטר קידושין הידוע מן הסוגיה במסכת קידושין והנלמד מן ההיקש של "ויצאה והיתה" זהה לחלוטין לדין ה"לשמה" בגיטין מתוך השוואת סוגיות הש"ס השונות, ואין זאת אלא מתוך כך שכלול דין זה בהיקש של "ויצאה והיתה" מגט לשטר קידושין אם כדברי הרמב"ן והשיטה לא נודע למי שהיקש זה כולל את כל פרטי הדינים ואם כדברי רש"י שהיקש זה כולל לכל הפחות את פרטי הדינים המהותיים להיקש זה.²

ג. דינים הנובעים מהדמיון לשאר שטרות ולהיקש הויה ליציאה

בגמ' בגיטין פרק ראשון (ט,א) מובאת ברייתא: "בשלושה דרכים שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים: שוו למוליך ולמביא, וכל גט שיש עליו עד כותי פסול חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, וכל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים, אף על פי שחותמיהן עובדי כוכבים – כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים". בהמשך (יט,ב) מקשה הגמ' על ברייתא זו מדוע מונה היא את שלושת הדינים הללו כדינים ששוים לגיטי נשים ושחרורי עבדים והרי יש דינים נוספים ששוים לשניהם והיא מביאה דוגמאות לכך. ובמסקנה (דף י,א)

² אכן, יעויין בס' אוצר הפוסקים (סי' לב ס"א בשו"ע ס"ק ז אות א) בענין "שטר קידושין שכתבו בסתמא" שהובא בו חידושו הנ"ל של הישועות יעקב ולאחריו הובא מהספרים בגדי שש וברית יעקב שרצו לתלות את חידושו של הישועות יעקב במחלוקת הרשב"א והתוס' בסוגייה בגיטין בפרק שלישי (כו,א) ולפי דברי התוס' יועיל שטר קידושין שכתב בסתמא, וצ"ע כיצד למדו תוס' את גדרי ההיקש של "ויצאה והיתה".

מתרצת הגמ' שהברייתא מנתה דוקא דינים המשותפים אך ורק לגיטי נשים ושחרורי עבדים אבל לא מנתה דינים המשותפים לאלו וגם לקידושין.

רש"י (ד"ה הכי גרסינן) ותוס' (ד"ה כי קתני וכ"ו) על המקום מתעכבים אודות כל אחד משלושת הדינים הנזכרים בברייתא ומבארים מדוע דין זה אינו קיים בקידושין. הדין הראשון הוא שחכמים הצריכו עד אחד המביא גט או שטר שחרור ממדינת הים לומר בפני נכתב ובפני נחתם שמא יערער הבעל על כשרותו ובקדושין לא חששו לערעור הבעל ולא הצריכו את הדבר וכן תיקנו שאמירתו של העד נחשבת כקיום הגט ולא ניתן יותר לערער עליו משום תקנת עגונות ובקידושין לא תיקנו כן כיון שאין חשש כזה שהרי יכולה האשה שלא להסכים להתקדש.³ הדין השני הוא שבכל השטרות אם אחד משני העדים הוא כותי השטר פסול ואילו בגט ובשטר שחרור כיון שחכמים תיקנו שהעדים צריכים לחיתום דוקא זה בפני זה הכשירו גם אם הראשון מבין שני העדים הוא כותי. ומאחר ובקידושין אין גזירה זו שצריכים העדים לחתום זה בפני זה שוב חוזר הדין שצריכים שני העדים להיות ישראלים דוקא.

הדין השלישי הוא שחכמים פוסלים גיטין ושטרי שחרור שנעשים ע"י בתי דינים של גויים ובשאר שטרות כשרים הם אף שנעשו ע"י בתי דינים של גויים והוא הדין שטרי קידושין שנעשים ע"י בתי דינים של גויים שכשרים הם כיון שממילא בשעת מסירת השטר מהאיש לאשה צריכים להיות שני עדי מסירה כשרים ובגיטין החמירו חכמים בדבר שמא יסמכו על הגט שנעשה ע"י גויים אך בקידושין מכל מקום האשה מקודשת.

דבר ברור העולה מן הסוגייה הוא שבכל שלושת הדינים הללו לא דנה הגמ' כלל מצד ההיקש של "ויצאה-והיתה" וברור היה לה שעל אף ההיקש דינים אלו אינם חלים על שטר קידושין ומן המשותף לשלושת הדינים הללו יש להסיק לכאורה אודות הגדרים של היקש זה.

המשותף לשלושת הדינים הללו – היותם כולם נובעים מתקנות דרבנן המיוחדות דוקא לגיטי נשים ושטרי שחרור של עבדים ויש לדון אפוא האם ההיקש של "ויצאה-והיתה" לא נלמד גם באשר לדינים מדאורייתא

³ בתקנת חכמים של אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם" על ידי עד אחד יש צד של חומרא ויש צד של קולא כמו שהתבארו הדברים בפנים. רש"י ביאר את צד החומרא בלבד ואילו תוס' ביארו את צד הקולא בלבד אולם אין מחלוקת ביניהם, יעוי' מהר"ם ש"ף על דברי התוס'.

המיוחדים לשטרות אלו,⁴ או באשר לדינים מדרבנן שאינם מיוחדים דוקא לשטרות אלה אלא משותפים לכל סוגי השטרות.

דבר נוסף העולה מן הסוגיה הוא המשותף לשטרי קידושין ולשאר שטרות, ואף שאין הגמרא מביאה דוגמאות לכך, ברור הדבר שבסתמא שטר קידושין צריך להיות דומה לשאר שטרות. דבר זה מפורש בסוגיית הגמ' בקידושין בפרק ראשון (ט,א) שם על דברי הברייתא האומרת "בשטר-כיצד? כתב לו על הנייר או על החרס... בתך מקודשת לי... הרי זו מקודשת" מובאת אתקפתא של ר' זירא בר ממל "והא לא דמי האי שטרא לשטר זביני! התם מוכר כותב לו 'שדי מכורה לך' הכא בעל כותב" ועל דברי ר' זירא מפרש רש"י (בד"ה שטר זביני) "ומכלן דכי האי גוונא הוי שטרא". הנחת יסוד שטמונה בשאלתו של ר' זירא היא ששטר הקידושין צריך להיות עומד בקריטריונים של שטרות (ומה ששאל על אי דמיונו לשטר מכר דוקא הוא מפני שבפעולות הקידושין מתבצעת גם פעולת קנין).

תוס' במקום (בד"ה הא לא דמי) העירו כך: "ומגט לא היה יכול להקשות דבצד אחד דמי שהיה לגט דמה גט הבעל כותבו". כוונתם בפשטות שהיה לה לגמרא לה קשות ששטר הקידושין איננו דומה לגט מצד פעולת הקנין שבו שכן בגט המקנה (-הבעל) הוא שנותן את השטר לקונה (-האשה) ואילו בשטר קידושין הקונה (-הבעל) הוא שנותן את השטר למקנה (-האשה), ובכך לא מתקיים ההיקש של "ויצאה-והיתה". תירוצם פשוט שההיקש של "ויצאה-והיתה" אכן לא מתקיים מצד פעולת הקנין המשותפת שבשניהם אלא מצד פעולת הבעל המשותפת שבשניהם. בין לקושיה ובין לתירוץ של תוס' ברור היה להם שההיקש של "ויצאה-והיתה" צריך להתקיים, אין זאת אלא שבמהותו שטר קידושין על כל גדריו חייב להילמד מן הגט ודמיונו לשאר שטרות אינו יכול להוות תחליף לכך למעט דינים מיוחדים כגון אלו שמנתה הברייתא שהשוותה דיני גט לשטר שחרור של עבד.

מהערת התוס' עולה דבר נוסף והוא שייתכן ללמוד את ההיקש של "ויצאה-והיתה" באופנים שונים, לעיתים גם סותרים זה לזה. כעין זה,⁵ מצינו בסוגיית הגמ' בקידושין הסמוכה לזו שבה דיברו תוס' (ט,ב) בה נחלקו אמוראים בקידושין אשה בשטר וכתבו לשמה ושלא מדעתה רבא ורבינא סוברים מקודשת ורב פפא ורב שרביא סוברים – אינה מקודשת ומסביר ר"פ

⁴ דוגמא לדבר ייתכן, הדין של טלי גיטך מעל גבי הקרקע, אלא שהדבר תלוי גם בדיון גדול האם אכן פסול זה קיים גם בשטר שחרור של עבד.

⁵ יעוי' רש"י על דברי תוס' הנ"ל בסוף דבריו שעמד אף הוא על ענין זה.

בגמרא את טעמו ואת טעם החולקים עליו ששניהם הכריעו לאור ההיקש של "ויצאה-והיתה". רבא ורבינא סוברים – מקודשת כשם שבגיטין צריך שהגט יהיה נכתב לשמה ואף שנכתב שלא לדעתה – מגורשת, כך בקידושין צריך שהשטר יהיה נכתב לשמה ואף שנכתב שלא לדעתה – מקודשת. ור"פ ור"ש סוברים – אינה מקודשת כשם שבגיטין צריך שהגט ייכתב לדעתו של המקנה (שהוא בגירושין – הבעל) כך בקידושין צריך שהשטר ייכתב לדעתה של המקנה (שהיא בגירושין – האשה).

במחלוקת אמוראים זו נפלה מחלוקת בין הראשונים כיצד נפסקה ההלכה ובשו"ע (לב,א) נקט מתוך כך, שלכתחילה אין לכתוב את שטר הקידושין אלא לדעתה של האשה אך אם כתבו שלא לדעתה הוא ספק קידושין. על הכרעה זו העיר האבני מילואים במקום (סי"ד) הערה הנובעת מתוך דמיון שטר הקידושין לשאר שטרות, כפי שהתבררו הדברים לעיל, והקשה כיצד שטר הקידושין פועל אם נכתב שלא לדעתה והרי צריך שתהיה דעת המתחייב בזמן כתיבת השטר על מנת שיהיה כשר.

באחרונים⁶ הובאו תירוצים שונים לקושיית האבני מילואים הנ"ל אך התירוצים כולם נאמנים להנחת היסוד ששטר הקידושין צריך להיות ככל השטרות ולא עלה על דעתם לתרץ שלא יחולו על שטר קידושין הגדרים הרגילים של שטר, ופשוט.

ד. דיני העדים בשטר

המשנה ביבמות פרק ג (ל,ב) אומרת: "זרק לה קידושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה – זהו ספק קידושין". והגמי (לא,ב) שואלת "וזהו ספק קידושין למעוטי מאי" ועונה "למעוטי זמן דליכא בקידושין" ואת טעם הדבר ממשיכה הגמי ומבארת שבאשר לתקנת הזמן בגיטין נחלקו אמוראים בגמי בפרק שני של מסכת גיטין (יז,א). לדעת ריש לקיש תיקנו חכמים לכתוב זמן בגט שמא ימכור הבעל פירות אחר כתיבת הגט ע"מ שתוכל האשה לטורפם מן הלקוחות כיון שנמכרו שלא כדין, וטעם זה לא שייך בקידושין שכן אשה המתקדשת עדיין אינה זוכה בפירות. ולדעת ר' יוחנן הטעם הוא שמא אם לא יהיה כתוב זמן בגט יוכל הבעל לחפות על אשתו אם זנתה תחתיו וטעם זה שייך לכאורה גם בקידושין, ומתרצת הגמי בשני אופנים: א. עפ"י רוב

⁶ חידושי הגר"ח פ"ג מהל' אישות ה"י יח, קובץ שיעורים קידושין אות פ, אמרי משה יח, אבן האזל פ"ג מהל' עדות ה"י ד.

מקדשים בכסף ולא בשטר ולצורך המיעוט לא תיקנו חכמים זמן בשטר קידושין. ב. לטעם זה לא תהיה תועלת בכתיבת הזמן בשטר קידושין מכיון שאם יונח השטר אצל האיש או האשה עדיין יש חשש שהם ימחקו את הזמן בשטר או יכבשו אותו, ואם יונח השטר אצל העדים שוב לא תהיה תועלת בדבר כיון שעדותם על הזמן עפ"י הכתוב בשטר פסולה כדין עדות מן הכתב.

לעיל נתבאר שבשלושת הדינים המיוחדים לגט ולשטר שחרור של עבד שהם מדרבנן מפורש בסוגיית בגמ' בגיטין (י,א) שלא ניתקנו גם בשטר קידושין ולא הוקשה "הויה" "ליציאה" והועלה הספק מה הדין באשר לדינים אחרים שהם מדרבנן. בסוגיה הנ"ל ביבמות מפורש באשר לדין מרכזי נוסף שניתקן בגט שלא ניתקן בשטר קידושין והוא זמן.⁷

הראשונים על הסוגיה ביבמות העלו שאלה שבתשובה עליה נפלה מחלוקת גדולה ביניהם, ובפירוש דברי אחדים מהם. הגמ' ביבמות הזכירה רק חיסרון של זמן בשטר קידושין כדבר שאינו פסול, וחסרון זה של זמן נזכר במשנה בפרק תשיעי של גיטין (פו,א) אם עוד שני חסרונות כמקרים בהם הגט כשר בדיעבד אך לכתחילה פסול ואין להתיר על פיו אשה. וזה לשון המשנה בגיטין: "שלושה גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר: כתב בכתב ידו ואין עליו עדים. יש עליו עדים ואין בו זמן. יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד". הפסול השני הנזכר במשנה הוא חסרון הזמן אליו התייחסה הגמ' אולם באשר לפסול הראשון ולפסול האחרון שהנם למעשה פסול אחד של חסרון עדות מלאה על השטר אין התייחסות של הגמ' כאשר קיימים הם בשטר קידושין.

וטרם שיובאו דברי הראשונים היה מקום לומר שלאור דברי הגמרות שהובאו לעיל מהם עולה כי באשר לדינים מדרבנן אין למדים את ההיקש של "הויה" "ליציאה" לכאורה פשוט הדבר שגם באשר לחסרון עדות בשטר שהוא מדרבנן בגט, שאילולא כן לא היה הדין שכשר בדיעבד, אין למדים היקש זה ושטר קידושין שכתב הבעל בכתב ידו אף שאין עליו עדים או שאין בו אלא עד אחד יהיה כשר לכתחילה וכדין שטר קידושין שאין בו זמן. אלא שעל מסקנה זו קשה קצת מדקדוק לשון הגמ' ביבמות שכתבה: "זהו

⁷ אם כי יש להעיר שמדברי תוס' בגיטין (י,א ד"ה כי קתני וכו') כפי שביארוהו המהרש"א (בד"ה בא"ד וי"ל דכיון) והמהר"ם שיף (בד"ה בשה"ד כיון וכו') עולה כי "רגילין לכתוב זמן בכל שטרות גם בקידושין", והמאירי כתב בבית הבחירה על יבמות "ומכל מקום שנכתבו בו (בשטר קידושין) זמן למדן הימנו אף לדיני נפשות" (דברי המאירי הובאו בספר אוצר הפוסקים סי' לב בשו"ע סעיף ד ס"ק ט"ז (כרך יא עמ' 380)).

דקידושין למעוטי מאי! למעוטי זמן דליכא בקידושין" משמע שדוקא חסרון זמן הוא שנתמעט משטר קידושין אך חסרון עדות בשטר לא נתמעט.

אכן, כל זה יכול להיות נכון אם חסרון העדות בשטר הוא מדרבנן אך באשר לשטר קידושין מצאנו שכתבו הראשונים לא כך. והוא שבהיות הקידושין "דבר שבערוה" הרי מוכרח הדבר שיהיו חתומים על שטר הקידושין שני עדים כשרים שלמדה התורה גזרה שווה "דבר" "דבר" מממון שכשם שלענין ממון כתבה התורה (דברים יט, א) "על פי שנים עדים... יקום דבר" כך לענין ערוה כתבה התורה (דברים כד, א) "כי מצא בה ערות דבר", והשטר שהוא פועל הקידושין צריך לעמוד בקריטריונים אלו. ועל פי זה כתב הרשב"א בחידושו (בקידושין סה, ב ד"ה אמר ליה רב אשי לרב כהנא, וביבמות לא, ב ד"ה הא דאמרינן זהו דקידושין) שבשטר קידושין מוכרחים להיות חתומים שני עדים אחרת הקידושין אינם חלים. ומה שבגט מצאנו כתב ידו של בעל, אומר הרשב"א⁸, משום שבגט כתבה התורה "וכתב לה ספר כריתות" ולא הצריכה התורה עדים (שלא כבשטר ממון לגביו נאמר בפסוק (ירמיה לב, מד) "וכתוב בספר וחתום והעד עדים") וזהו גילוי מיוחד של התורה שאף שגירושין הוי דבר שבערוה מ"מ מועילה כתיבת ידו של בעל ואין ללמוד מכך לדברים אחרים.

(ומלשון הגמ' ביבמות "זהו דקידושין למעוטי זמן" לא קשה כלל על הרשב"א כיון שחסרון עדות בשטר הקידושין אינו נכלל בכלל "ספק קידושין" שבמתניתין מחמת שהקידושין לא חלים כלל ואילו חסרון זמן לא נכלל בכלל "ספק קידושין" שבמתניתין מחמת שבקידושין חלים בודאי).

ועתה, שנמצא שכתב הרשב"א שבשטר קידושין חסרון העדות הוא פסול מדאורייתא ובגיטין גילתה התורה שמועילה כתיבת יד' הבעל שנאמר: "וכתב לה". יש לשאול מדוע לא יועיל ההיקש של "ויצאה" "והיתה" מגיטין לקידושין ללמד שאף בשטר קידושין תועיל כתיבת יד הבעל, ודבר זה, אכן נתון במחלוקת ראשונים שלעומת שיטת הרשב"א שהובאה לעיל כתב הריטב"א בחידושו (קידושין סה, ב ד"ה התם לא מחייב לאחריני וכו'), ויבמות לא, ב ד"ה זהו דקידושין למעוטי מאי וכו') שנחלקו בזה רבותיו ואחר

⁸ כתבנו בפנים הסברו של הרשב"א שהובא בחידושו על שתי המסכתות הנזכרות אולם יש להעיר שבחידושו על מסכת יבמות כתב גם טעם נוסף משום שכאשר מגרש אדם אשה אין הוא מחייב לאחריני (ולכן די בכתיבת ידו, משא"כ בקידושין) וכבר העיר הר"ש דיקמן, מהדיר חידושים אלו בהוצאת מוסד הרב קוק (הערה 15) שדבר זה נתון במחלוקת ראשונים, וע"ש.

שהביא דעת הרשב"א (מבלי להזכיר שהרשב"א הוא בעל דעה זו) כתב: "אבל רבינו נ"ר (-הרא"ה) אומר בשם רבו ז"ל (-הרמב"ן)"⁹ שאף שגירושין הם "דבר שבערוה" הרי גילתה התורה שמועילה בהם כתיבת יד הבעל ואם כן הוא הדין שמועילה כתיבת יד הבעל לשטר קידושין מכת ההיקש של "ויצאה-והיתה" שממנו נלמד עצם דין שטר הקידושין (ובחידושים ביבמות הוסיף הריטב"א וכתב שאם נלמד גילוי התורה של "וכתב לה" לענין גט ולהקל כל שכן שיילמד בהיקש לקידושין ולהחמירו). ומה שקשה על שיטת הרא"ה מלשון הגמ' ביבמות שכתבה "זהו דקדושין למעוטי זמן" משמע דוקא זמן ולא דבר אחד כבר כתב הריטב"א בחידושו לקידושין ששאל על כך את רבו (הרא"ה) ותירץ לו שלפי שיטתו אכן שטר קידושין שכתב הבעל בכתב ידו כשר מדאורייתא וכדין שטר קידושין שאין בו זמן אלא שחכמים החמירו לפסלו לכתחילה כשם שפסלו גט שכתב הבעל בכתב ידו לכתחילה ונמצא שדוקא שטר קידושין שאין בו זמן מתמעט מדברי המשנה "זהו ספק קידושין" אך שטר קידושין שכתב הבעל בכתב ידו הוא ספק קידושין (ואם מת הבעל הצרות חולצות ולא מתיבמות).

לפנינו, אפוא, שנחלקו הרשב"א והרא"ה (בשם הרמב"ן) בגדרי ההיקש של הויה ליציאה ואילולא דברי האחרונים¹⁰ שכבר היקשו על שיטת הרשב"א מדוע באמת לא למד ההיקש של "ויצאה-והיתה" וענו חלקם היה ניתן לומר שסבר הרשב"א שמהיקש הויה ליציאה לא ניתן ללמוד אלא דינים נוספים בדיני השטר (וכגון לשמה) אולם להקל בדיני שטר הקידושין זה לא ניתן ללמוד מגט ולחומרא מקשינן ולא לקולא (ומה שכתב הריטב"א בחידושו ליבמות שאדרבה היקש זה הוא לחומרא כיון שהאשה גם בכתיבת יד הבעל של שטר הקידושין – מקודשת היינו מצד השלכות ההיקש אבל מצד דיני השטר הוא קולא שדי בכתיבת יד הבעל ואין צורך בשני עדים כבכל שטר).

מחלוקת רבותיו של הריטב"א הובאה בנמוקי יוסף על הרי"ף בפרק שלישי של מסכת יבמות (דף ח מדפי הרי"ף בתוך ד"ה גמי כל שיש בקידושין וכו') בתור מחלוקת "יש מרבוותא" "ואחרים כתבו", ודבריו הובאו בדרכי משה

⁹ ודעה זו הובאה בתוך הרמב"ן גם בחידושי הרי"ן על הרי"ף על פרק שלישי מקידושין (כתב מדפי הרי"ף בתוך ד"ה מר זוטרא וכו').

¹⁰ אבני מילואים סי' לב ס"ק ז, קרן אורה יבמות לא, ב ד"ה גמי' זהו למעוטי זמן וכו', יד דוד פ"ג הל' ג (דף לה, א) ורענוי עוד בדברי האו"ש אישות ט, טז ובחזו"א אהע"ז קא ס"ק יא שמדבריהם נשמע תשובה לשאלה זו אף שלא היקשו כך להדיא על הרשב"א, ויעו"י גם מה שכתב הרי"א יפה"ן, מהדיר חידושי הריטב"א על יבמות הוצאת מוסד הרב קוק, הערה מס' 438 (ולא ציין שם לדברי האבני מילואים הנ"ל).

באה"ע (לב,ב) בלשון זו: "וכתב בנמוקי יוסף פרק ארבעה אחין השטר קידושין שכתב בכתב ידו ואין בו אלא עד אחד או שאין בו עד מקודשת מספק". על פי דבריו ב"דברי משה" פסק הרמ"א בהג"ה (על סעיף ד בשו"ע) כתבו בכתב ידו ואין עליו עד מקודשת מספק ובציונים בסוגריים הובא המקור "נמוקי יוסף פרק ארבעה אחין". על הכרעה זו העירו החלקת מחוקק (בס"ק ח) והבית שמואל (בס"ק ט) שמחלוקת הראשונים שהובאה בנמוקי יוסף, ומקורה, כאמור, בדברי הריטב"א, אינה אלא לשיטת הפוסקים¹¹ הסוברים שבמחלוקת הידועה בין ר' מאיר לר' אלעזר האם עדי חתימה כורתים או עדי מסירה כורתים ונפסקה הלכה בה כר' אלעזר, דעתו היא שאף עדי חתימה כורתים (היינו שר"מ חולק על ר' אלעזר אך ר"א אינו חולק על ר"מ) ולכן מועיל כתב ידו של הבעל מבלי שיהיו עדי מסירה ושייך לדון האם הוא הדין בשטר קידושין או לא. אולם לשיטת הפוסקים הסוברים שלר' אלעזר רק עדי מסירה כורתים ודאי לא יועיל גט שנכתב על ידי הבעל מבלי עדי מסירה.

כל זה הובא, מכיון שדעה זו האחרונה במחלוקת הראשונים בדעת ר' אלעזר היא דעת רבינו תם כפי שהביאה הרא"ש בגיטין (פ"ט סימן ז) וכדעה זו סובר גם הרא"ש עצמו. ובאשר לשטר קידושין שנכתב על ידי הבעל גילה הרא"ש את דעתו בפרק שלישי של מסכת יבמות (סי' ז) שכשר. ועומדות מאליהן שתי קושיות, האחת, זו שהקשה הריטב"א לרא"ה כיצד יסביר הרא"ש את לשון הגמ' ביבמות "זהו הקידושין למעוטי זמן" משמע דוקא זמן הוא שנתמעט מדין המשנה ולא חסרון עדות.

השניה, כיצד לפי הרא"ש ניתן לומר ששטר קידושין שנכתב ע"י הבעל כשר והרי לשיטתו צריכים דוקא עדי מסירה (ומה שהכסירה המשנה בגיטין (פו,א) גט שנכתב ע"י הבעל כבר פירש רש"י שם באפשרות אחת (ד"ה ואם ניסת וכו') שהתנא של המשנה הוא ר' מאיר הסובר עדי חתימה כורתים, וכן פירשו התוס' בתחילת מסכת גיטין (ג,ב ד"ה שלושה גיטין פסולים) וכן דעת רוב הראשונים על המשנה שם).

הקושיה הראשונה, לא קשה כלל על הרא"ש כיון שמדבריו ברור שהוא סבר שכל הטעם שהצריכו חכמים עדות מלאה על הגט היא מחשש שמא ימחוק הבעל את הזמן הכתוב בו ויכתוב בו כרצונו (וכן היא גם דעת התוס' בתחילת מסכת גיטין (ג,א ד"ה כתב בכתב ידו וכו') ועל המשנה ביבמות בפרק שלישי

¹¹ היא דעת הרי"ף בפ"ט של מסכת גיטין (מד,ב מדפיו) והרמב"ם (גירושין א,טז) ודעה זו והדעה החולקת הובאו שתייהן בס"י קלג בשו"ע ס"א.

(ל,ב ד"ה כתב בכתב ידו) ואם כן תקנת הזמן כוללת בתוכה גם את תקנת העדים וכשאמרה הגמי "זהו דקידושין למעוטי זמן" טמון בדבריה גם למעט עדות מלאה על השטר שאיננה נצרכת בשטר קידושין".

באשר לקושיה השניה כבר עמדו עליה האחרונים והעיקרי מבין תירוצם¹² הוא שגם לשיטת רבינו תם והרא"ש, מאחר ודעת ר"א שמ"מ צריכים עדי המסירה לחתום על הגט מתקנת חכמים, כמבואר במשנה בפרק רביעי של מסכת גיטין (לד,ב), הרי שגט הנמצא לפנינו ואין אנו יודעים אם נמסר בפני שני עדים תולים אנו שאכן כך נמסר מאחר ורואים אנו חתימת שני עדים בגט עצמו. וא"כ הוא הדין אם כתוב הגט בכתב ידו של הבעל שתולים אנו שנמסר בפני שני עדים וסובר הרא"ש שבאשר לשטר קידושין הדין זהה, ולשיטתו אם ידוע בודאות שהגט או שטר הקידושין לא נמסרו בפני שני עדים הגט ושטר הקידושין פסולים ולא על מקרה כזה כיוון הרא"ש ששטר קידושין שנכתב ע"י הבעל – כשר. (ומ"מ רואים בהסבר זה שודאי היה לרא"ש ששטר קידושין נלמד מגט לענין זה שמועיל כתב ידו של הבעל לכל הפחות כעדות על כך שנמסר הגט בפני שני עדים כשרים, והוא כשיטת הרא"ה והרמב"ן שהובאה לעיל שלומדים את ההיקש של "ויצאה-והיתה").

מהתוס' בסוגיה ביבמות (ל,ב ד"ה כתב וכו' דף לא,ב ד"ה למעוטי) רואים שבאשר לטעם של תקנת חכמים להצריך שני עדים בגט סברו כהרא"ש בסוגיה שהוא משום תקנת הזמן. אולם שלא כרא"ש לא הכריעו באשר לדין שטר קידושין שכתב הבעל בכתב ידו, והשאירוהו בספק שנסתפק בו ר"י הזקן (וכך הובאו הדברים גם בתוס' הרא"ש המקום). ובביאור ספקם של התוס' כתבו אחדים מן האחרונים¹³ שהוא האם ראוי להקיש הויה ליציאה לענין הכשר כתב ידו של הבעל או שלא או במילים אחרות נסתפקו הלכה כמי בשתי דעות הראשונים שהובאו לעיל. וכחסבר זה נראה שלמד הנמוקי יוסף

¹² הסבר זה מובא בשם ספרים נשמת חיים וגט מקושר באוצר הפוסקים (סי' לב ס"ד ס"ק יח אות ב) ושניהם נתכוונו לו, וקצת יש להעיר מלשון הראש שכתב את המלה "כשר" בדבריו משמע – לכתחילה ודלא כשאר הראשונים שנקטו לשון "מהני" או "לא מהני". עוד מובא שם בשם המקנה בקונטרס אחרון (ס"ק ז) שרוצה לחדש שלר"א אליבא דשיטת הרא"ש כתב יד הבעל עדיף על פני שני עדים החתומים על השטר יעוי"ש. עוד יש להעיר שמהחזו"א בסי' קא ס"ז שכתב שאליבא דתוס' (שסוברים בדבר זה כהרא"ש) מוכרחים לומר שהיו גם עדי מסירה מלבד כתב ידו של הבעל בשטר הקידושין רואים שלא סבר כתירוצם של הספרים הנ"ל (יש להעיר שעורכי אוצה"פ לא הביאו דבריו).

¹³ ערוך לנר (ד"ה בד"ה למעוטי מספקא לר"י) במסקנת דבריו שם, עינים למשפט (ד"ה תוד"ה למעוטי) וכן נראה שלמד הגר"א בביאורו לשו"ע (עב, ס"ק יג) שעל דברי הרמ"א "וכתבו בכתב ידו ואין עליו עד מקודשת מספק" כתב: עי"י תוס' שם ד"ה למעוטי וכו".

בביאור דברי התוס' שאחר שהביא את שתי דעות הראשונים הנזכרות סיים את דבריו במילים "אלא שהתוספות העלו זה בגמגום" משמע שלא רצה להכריע בין שתי הדעות כמו התוס' עצמו שלא הכריעו בדבר.

אולם בספר קרן אורה (ד"ה גמ' זהו למעוטי זמן) כתב שודאי היה לתוס' שבדיעבד שטר קידושין שכתב הבעל בכתב ידו – כשר ו"לא נראה להו לחלק בין קידושין לגירושין, ולהחמיר בקידושין, אלא כל שבגירושין – כשר, כשר נמי בקידושין" וכשיטת הרא"ה, והרא"ש. וכל ספקם לא היה אלא לכתחילה כיון שאין צורך לכתוב בשטר הקידושין זמן שמא הוא הדין באשר לעדים שאין צריך להחתימם אפילו לכתחילה. והנה, מלבד שהסברו קשה בלשון התוס', שלא משמע בדבריהם כן, עוד יש להעיר שלהסברו נמצא שספקם של התוס' היה האם מקישים אנו הויה ליציאה גם באשר לדין דרבנן והוא הצרכת שני עדים בגט או לא, ועד כה לא מצאנו שמקישים הויה ליציאה בדינים דרבנן, וצ"ע.

ה. פסול מחובר בגט ובשטר קידושין

המשנה בפ"ב של מס' גיטין (כא, ב) שונה: "אין כותבין במחובר לקרקע, כתבו במחובר תלשו חתמו ונתנו לה – כשר" ומפרש רש"י¹⁴ בד"ה "אין כותבין במחובר". "דכתיב 'וכתב ונתן' שאינו מחוסר קציצה" ודבריו מבוססים על דברי הגמ' לעיל שהטעימה את הדין הנזכר במשנה הקודמת באותו הפרק (יט, א) "על הכל כותבין... ועל הקרן של הפרה ונותן לה את הפרה, על יד של ונותן לה את העבד" בדבר הצורך בנתינת הפרה כולה והעבד כולו בכך שכתוב "וכתב ונתן" מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה". נמצא, בהבנה הפשוטה בדברי המשנה על פי פירש"י שעיקר דין כתיבת גט בתלוש נשנה במשנה המאוחרת בפרק ב' "אין כותבין במחובר לקרקע" (כא, ב) ומה שנשנה דין זה במשנה הקודמת לה "על הקרן של הפרה ונותן לה את הפרה על יד של עבד ונותן לה את העבד" (יט, א) הוא אגב עיקר הדין הנשנה שם "על הכל כותבין" וכו' וכיון ששנתה שם המשנה שאפשר לכתוב על פרה ועבד שהם דבר שיש בו רוח חיים, ודלא כדעת ר' יוסי הגלילי החולק שם, הקפידה המשנה להגיד שמ"מ אין לקצוץ מהפרה או העבד את הגט ואז לתתו כיון שהוי פסול משום שמחוסר מעשה בין כתיבה לנתונה.

¹⁴ ואותה הלשון כמעט נקט רש"י בפירושו גם בדף ט, ב ד"ה האיכא מחובר "דכתיב וכתב ונתן" מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר קציצה".

והגמי' כתבה את מקור דין זה על המשנה המוקדמת על אף שעיקרו נשנה במשנה הבאה אחריה.

מדברי הרשב"א בחידושיו, והחידושים המיוחדים לריטב"א (בהוצאת מוסד הרב קוק) על תחילת המשנה של "אין כותבין במחובר" נראה שלמדו אחרת שאחר שהטעימו את דין המשנה "אין כותבין במחובר לקרקע" בכך "שכשקוצץ מן הקרקע הוי מחוסר תלישה", וזה לכאורה כפירש"י, מיד הוסיפו את הדברים הבאים "ואפילו אם נתן לה את הקרקע – פסול" ולדין זה כתבו שני טעמים אפשריים. א. עפ"י דברי הירושלמי (בפ"ב הל' ג) משום שכתבה התורה "וכתב לה ספר כריתות" "מה ספר שהוא בתלוש אף כל שהוא בתלוש". ב. משום שכתבה התורה "ונתן בידה" ופירוש הדברים "דבר הניתן מיד ליד". ואחר כך כתבו "ומעיקרא אשמעינן מתני' דעל הקרן של פרה ועל היד של עבד – כשר, והוא שיתן לה את הפרה ואת העבד, ואחר כך קתני דכתבו על המחובר לקרקע אע"פ שלא קצץ אלא שנתן לה את הקרקע – פסול, ומן הטעם שכתבנו". הרי שמדבריהם עולה, שמשתי המשניות עולים שני דינים העומדים זה בצד זה, ואין חזרה על אותו הדין כפי שעולה מפירש"י. במשנה המוקדמת יותר שונה המשנה דין מחוסר קציצה שנוגע לא רק במחובר לקרקע, וכמו הדוגמאות המובאות במשנה עצמה: פרה ועבד. והמשנה שלאחריה שונה דין מחובר לקרקע הפוסל את הגט גם אם אינו מחוסר שום מעשה אחר כתיבתו.

בהלכות הרמב"ם הנוגעות לדינים אלו ניתן לדייק בפשטות שנקט בביאור הדינים השניים במשניות כרש"י. הרמב"ם בתחילת הל' גירושין (א,א) מונה עשרה דברים שהן עיקר הגירושין מן התורה והשישי מביניהם הוא: "שלא יהיה מחוסר מעשה אחר כתיבתו אלא נתינתו לה". הרי שבדבריו לא הזכיר כלל פסול מחובר אלא "מחוסר מעשה אחרי הכתיבה". וכן בפירוט עשרת הדברים בהמשך הפרק כותב הוא (בהל' ו) "ומנין שלא יהא מחוסר מעשה אחר כתיבתו שנאמר "וכתב ונתן" מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה הוא הגט הכשר יצא דבר שמחוסר קציצה אחר הכתיבה. לפיכך אם כתב גט על קרן הפרה נתן לה את הפרה ואם חתך הקרן אחר שכתב ונתנו לה אינו גט וכן אם כתב במחובר אע"פ שחתמו בו העדים אחר שתלשו ונתנו לה – אינו גט". נקט הרמב"ם את טעמו של דין זה כפי שזכר בסוגיית הגמי' בלבד ולא הזכיר אף אחד מן הטעמים שהובאו ברשב"א ובחידושים המיוחדים

לריטב"א, וכן לא הזכיר שגם אם הבעל יתן לאשה את הגט במחובר יהיה הגט בטל.¹⁵

הרא"ש (פ"ב סי' כד) הולך בדרכם של הרשב"א והחידושים המיוחדים לריטב"א לדינא וכותב אף הוא "אין כותבין במחובר לקרקע משום דמחוסר קציצה ואפילו אי בעי למותב לה את המחובר – לא" אולם מזכיר רק את הטעם השני שהזכירו. בעקבותיו הולך בנו בעל הטורים (בסי' קכז) ועל פי זה פוסק גם המחבר בשני סעיפים שונים את דין גט המחוסר קציצה ואת דין גט המחובר לקרקע. בסעיף ב' הוא כותב: "כותבין הגט... ועל יד העבד ועל קרן הפרה – ומוסר לה העבד והפרה או שאר דברים בפני עדים, אבל לא יחתוך יד העבד וקרן הפרה ויתן לה. ואם כתב ונתן לה אינו גט משום קבעינן שלא תהא קציצה בין כתיבה לנתינה" ושני סעיפים לאחר מכן הוא מוסיף: "אין כותבין גט במחובר אפילו יתן לה המחובר כמו שהוא, דבעינן "ונתן בידה".

עד כאן נתבארו יסודות דיני פסול גט המחובר מדאורייתא, כפי שעולים מתוך דברי הראשונים וכפי שבאים לידי ביטוי להלכה בפוסקים ובשו"ע. בנוסף לכך מובאים בגמ' מקרים שונים בהם ישנו פסול מחובר מדרבנן. ועליהם הוסיפו הראשונים ודנו במקרים שלא נזכרו בגמ' הנוגעים אף הם לפסול זה אלא שלעת עתה לא נעסוק בהם.

לעיל בפרק העוסק בדיני שטר הקידושין הנובעים מהדמיון לשאר שטרות, הובאה הברייתא המובאת בפרק א' של מסכת גיטין (ט,א) המונה שלושה דינים המשותפים לגט ולשטר שחרור של עבד, וסוגיית הגמ' עליה המקשה מדוע מנתה הברי' שלושה דינים אלו בלבד בעוד ישנם דינים נוספים המשותפים לשני אלו. כדוגמה לדין כזה מביאה הגמ' (ט,ב) את הפסול של מחובר המשותף לגט ולשטר שחרור ומסקנתה של הגמ' שם (י,א) היא שהברי' מונה את שלושת הדינים הבלעדיים המשותפים לגט ולשטר שחרור ואינה מונה דינים המשותפים לגט לשטר שחרור ולשטר קידושין ולכן אינה מזכירה פסול מחובר שקיים גם בשטר קידושין. מפורש בגמ' זו שבין הפסולים המשותפים לגט ולשטר קידושין¹⁶ ישנו גם פסול מחובר, ואין זאת

¹⁵ וכאן המקום להעיר שמ"מ לדינא ייתכן שאף הרמב"ם יסבור שגט הנכתב במחובר וניתן כך, מבלי חסרון מעשה – אינו גט מן התורה אך לאו דוקא מטעם דיני השטר שבגט אלא מדינים אחרים המחוייבים לצורך גירושין כשרים. ראה אור שמח על הלכות אלו ברמב"ם ובספר ברכת שמואל גיטין סי' ליג (אות ב), אבני מילואים סי' קלו סוף סי"ק ג.

¹⁶ כתבנו בפנים "שטר קידושין" כדבר שמפורש בגמ' זו שפסול במחובר. וכך פירשו את הגמ' רש"י (ד"ה הכי גרסינן) ורוב הראשונים, אולם ידועה שיטת בעל העיטור שהובאה ברשב"א בחידושו ובתשובותיו שלומד מגמ' זו שפסול מחובר בקידושין קיים גם

אלא שפסול זה נלמד מהיקש הויה ליציאה, וכפי שכל עיקר דין שטר קידושין נלמד מהיקש זה בגמ' בפרק ראשון של קידושין (ה,א). לפי זה צריך היה להיות פשוט בדברי הפוסקים ששטר קידושין שכתבו במחובר – פסול מדאורייתא, אולם מעיון בדברי הראשונים נמצא שהדברים אינם פשוטים.

ראש לכל, היא לשונו של הרמב"ם (בפ"ג מהל' אישות ג-ד) שכתב: "ואם קידש בשטר כותב על הנייר או על החרס או על העלה ועל כל דבר שירצה הרי את מאורסת לי וכל כיוצא בדברים אלו ונותנו לה בפני עדים. וצריך שיכתוב אותה לשם האשה המתקדשת – כגט ואינו כותבו אלא מדעתה. כתבו שלא לשמה או לשמה ושלא מדעתה אע"פ שנתנו לה מדעתה בפני עדים אינה מקודשת". בדברים קצרים אלה סיכם הרמב"ם בהלכותיו את כל דיני שטר הקידושין. ולא הזכיר בדברים כלל פסול מחובר ואכן, המגיד משנה במקום מעיר: "ושם (קידושין ט,א) נתבאר דדין השטר הוא משום דמקשינן הויה ליציאה ולזה כתבו מן המפרשים ז"ל שאף הוא פסול במחובר כמו הגט כמבואר בפ"א מהלכות גירושין (הל' ו) וכן מוכיח הסוגיא שבפרק קמא דגיטין (י,א) שהגט והקידושין שוין לפסול המחובר וכ"כ הרשב"א ז"ל. ורבינו לא ביאר דבריו כאן בדין הקידושין". יותר מכך העיר המעשה רקח במקום, שלא רק שהרמב"ם לא פירש בדבריו לפסול שטר קידושין שכתב במחובר אלא שמלשונו ניתן לדייק שסובר שאין פסול כזה שכן כתב: "ואם קידש בשטר, כותב... ועל כל דבר שירצה".

אכן, לעומת לשון הרמב"ם, כבר כתב המ"מ ש"המפרשים ז"ל" הזכירו שיש פסול מחובר בשטר קידושין וכפשטות משמעות סוגיית הגמ' בגיטין (י,א), והוסיף ש"כן כתב הרשב"א ז"ל" וכוונתו כנראה לדברי הרשב"א בחידושיו על הסוגייה הנ"ל בגיטין בה כתב במפורש שכוונת הגמ' היא לשטר קידושין שפסול במחובר. וכתב כן גם בחידושיו בתחילת קידושין (ב,א) ד"ה בדינר ובשוה דינר), וכמעט אותה לשון נקט גם בתשובה (סימן אלף רכו). אלא שבתשובה אחרת (סי' תר) כתב ששטר קידושין כשר במחובר ודוקא גט הכתוב במחובר נפסל ובאשר לגמ' הנזכרת בגיטין ממנה משתמע כמעט במפורש ששטר קידושין פסול במחובר כתב ש"יש לפרשה בעניין אחר" ונדחקו האחרונים בסתירת דברי הרשב"א ובאשר לכוונתו בסוף התשובה הנזכרת. ואכן נושאי כלי השו"ע (הח"מ בסי' לה ס"ק ז, הבי"ש ס"ק ז,

בקידושי כסף ולא רק בקידושי שטר. וכאן המקום להעיר כי במהדורת ספר העיטור המצויה (עם הערות הרב ר' מאיר יונה – אות ק' – קידושין, חלק א' דף עז, ב, עמ' 154 עמודה ימנית) לא מפורש כפי שהביא הרשב"א אלא נזכר רק פסול מחובר בשטר קידושין ולא יותר מכך.

והגר"א בביאורו ס"ק יא) החליטו פה אחד כי דעת הרשב"א לפסול שטר קידושין שנכתב במחובר ובתשובה הנ"ל כתב דעתו בתחילה וגם לא החליט את הדבר, ומ"מ אח"כ חזר בו.

נדמה, שלאור דברינו בתחילת פרק זה, בביאור יסודות דיני פסול גט מחובר מדאורייתא, ניתן לבאר גם את השמטת הרמב"ם את פסול המחובר בשטר קידושין. וגם את סתירת דברי הרשב"א באופן מיוחדש. לעיל נתבאר שלרמב"ם כלל אין פסול מחובר לקרקע בגט, ומה שכינתה המשנה בגיטין בפרק שני (כא,א) כפסול "מחובר" לענין גט, כינה הרמב"ם בהלכותיו כפסול "מחוסר מעשה" בין כתיבה לנתינה. אם כן הרמב"ם לשיטתו לא הזכיר כלל בחלי אישות בדיני שטר הקידושין פסול "מחובר" ולא רק זאת אלא כתב במפורש שניתן לכתוב שטר קידושין "על כל דבר שירצה" מכיון שאין פסול לשיטת הרמב"ם בעצם כתיבת שטר הקידושין אפילו על דבר המחובר לקרקע – מדאורייתא, וכגון שייתן את המחובר כמות שהוא. הפוסל את שטר הקידושין מדאורייתא לרמב"ם הוא רק עשיית מעשה המאפשר את נתינתו בין הכתיבה לנתינה וכגון כתיבתו על קרן של פרה וקציצת הקרן. וזוהי כוונת הגמ' בגיטין (י,א) שהזכירה פסול מחובר בשטר קידושין, לשיטת הרמב"ם.¹⁷

הרשב"א, כפי שראינו, סבר שמדברי המשניות בפרק שני של גיטין (יט,א וכא,ב) עולה שיש שני סוגים של פסולת בגט, פסול "מחוסר מעשה" שאותו הזכיר גם הרמב"ם ומקורו מן הפסוק "וכתב...ונתן בידה", וכמו שכתבה הגמ' (כא,ב) "מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתינה". ובנוסף לכך גם פסול מחובר לקרקע שמקורו אינו מפורש בגמ', והרשב"א הביא שתי אפשרויות כמקור לפסול זה: א. מן הירושלמי בגיטין (פ"ב הל' ג) שכתבה התורה "וכתב לה ספר כריתות" "מה ספר שהוא

¹⁷ ואם ישאל השואל מדוע מ"מ לשיטתנו לא הזכיר הרמב"ם פסול "מחוסר מעשה" בשטר קידושין להדיא? נראה שעל כורחין צריך לומר שקיצר הרמב"ם בלשונו בדיני שטר הקידושין מפני מיעוט השימוש בו והזכיר רק את פרטי הדינים המפורשים בסוגיית הגמ' העוסקת ישירות בעניין (תוכן הכתוב בשטר – קידושין ט,א, נתינתו בפני עדים – יעו' לחם משנה ובסי' קובץ המובא בליקוטים בסוף כרך נשים, כתיבתו לשם האשה ולדעתה – קידושין ט,ב). ועם כל זה יש לומר שלזה כיוון הרמב"ם בכותבו "על העלה" וכמו שכתב הר"י קאפח במהדורת הרמב"ם שלו: "ומה שכתב רבנו "או על העלה" נלמד מההיא דגיטין דף יט,א שכותבין הגט על העלה, והוקשה הויה ליציאה" ושם בפירוש המשנה כתב רש"י "על העלה של זית – תלושה" והיינו כדברינו להורות שלא יהיה מחוסר שטר הקידושין קציצה בין כתיבה לנתינה.

בתלוש אף כל שהוא בתלוש". ב. משום שכתבה התורה "ונתן בידה" ופירוש הדברים "דבר הניתן מיד ליד".

והמתבונן בשני המקורות האפשריים שהביא הרשב"א יראה שיש ביניהם חילוק. שהמקור של "ספר" נוגע דוקא לדיני השטר שבגט ואילו המקור של "ונתן בידה" נוגע לנתינת הגט, הנפקא מינה מחילוק זה יהיה באשר ללימוד מגט לקידושין, שאם ההיקש של "ויצאה-והיתה" חל רק על פסולי השטר שבגט אזי גם בשטר קידושין ודאי יחול פסול זה שעליו נאמר ההיקש של קידושין לגירושין בגמ' בקידושין (ה,א וט,ב). אולם אם ההיקש של "ויצאה-והיתה" חל גם על פסולי נתינת הגט הרי נוגע הדבר גם לנתינת הקידושין בכלל ולא דוקא לשטר קידושין. לאור האמור, ניתן לומר שהכרעת הרשב"א היתה שהמקור העיקרי לפסול מחובר לקרקע בגט הוא "ונתן בידה" ולא "ספר כריתות" (וכמו הרא"ש שהזכיר בדבריו בפרק שני של גיטין סי' כב רק מקור זה) ולכן לא חל עליו ההיקש של "ויצאה-והיתה" שנאמר רק באשר לפסולי השטר שבגט ולא מעבר לכך ואם כן בשטר קידושין אין פסול של מחובר לקרקע שנלמד בגט לאו דוקא בהקשר של פסולי השטר שבגט.

אולם, הפסול של "מחוסר מעשה" בין כתיבה לנתינה קיים גם בשטר קידושין כיון שהמקור לפסול זה נלמד מן הפסוק "וכתב... ונתן" הנוגע לפסולי השטר שבגט ועליו חל ההיקש של "ויצאה-והיתה". עתה, ניתן לבאר את סתירת דברי הרשב"א, כביכול, בצורה פשוטה. כשכתב הרשב"א בתשובה (סי' תר) ששטר קידושין המחובר כשר כוונתו היתה לפסול מחובר לקרקע ומוכח הדבר מלשונו שם בתחילת התשובה שכתב "דדוקא בגט פסילנא (-מחובר) משום דכתיב 'ונתן' ובירושלמי מפקינן מדכתיב 'ספר' – מה ספר שהוא בתלוש" הרי שדיבר דוקא בפסול מחובר הנלמד מ"ונתן" או "ספר" ולא זה הנלמד מ"וכתב... ונתן". ולזה, נראה, כיוון שבסוף תשובתו שכתב שאת דברי הגמ' בגיטין (י,א) ממנה עולה כי יש פסול מחובר בשטר קידושין יש לפרש ב"ענין אחר". היינו, שלרשב"א, כפי שביארנו, פסול מחובר במשניות בגיטין היינו מחובר לקרקע ולא "מחוסר מעשה" ואילו הגמ' בגיטין משתמשת בלשון "מחובר" אבל כוונתה למחוסר מעשה ולא למחובר לקרקע. ומ"מ לא עלה בדעתו של הרשב"א להכשיר פסול "מחוסר מעשה" בשטר קידושין. והנה, בחידושים בתחילת קידושין (ב,א ד"ה בדינר ובשוה דינר) ובתשובה אחרת (סי' אלף רכו) כתב הרשב"א להדיא שיש לפרש את הסוגייה בגיטין ביחס לשטר קידושין שנכתב במחובר לקרקע – שפסול מדאורייתא, ולכן צריך לומר שבסופו של דבר חזר בו הרשב"א מפירושו הראשון בגמ' בגיטין, וכדברי האחרונים נושאי כלי השו"ע שהובאו לעיל.

וייתכן ויש לתלות דבר זה בכך שהכריע שמ"מ יש לחשוש למבואר בירושלמי שפסול מחובר לקרקע בגט הוא משום "ספר" וא"כ נוגע הדבר לדיני השטר שבגט ושוב יש לומר שההיקש של "ויצאה – והיתה" חל גם על פסול זה ולכן גם שטר קידושין שייכתב במחובר לקרקע פסול מדאורייתא.

לעיל נזכר שבמשנה ובגמ' בגיטין (כא,ב) מבוארים מקרים אחדים בהם יש פסול של מחובר מדרבנן וכן בראשונים במקום הובאו מקרים רבים של דינים הנובעים מפסול מחובר ואינם אלא לכתחילה, והמתבר בשו"ע פסק חלק מהם באשר להלכות הגט (סי' קכד ג-ה), ולענין שטר קידושין לא הוזכר מכל זה מאומה בראשונים ובשו"ע וטעם הדבר, נראה, לאור האמור בפרקים הקודמים שהידש "ויצאה והיתה" לא חל על פסולים מדרבנן וא"כ הוא הדין לפסולי דרבנן הנובעים מדין מחובר מדאורייתא.¹⁸

ו. סימני דרך בהגדרת היקש ויצאה והיתה – מעין סיכום

בפתיחה למאמר זה, עמדנו על מורכבותו של הלימוד מגירושין לקידושין הנתבע מכח היקש הויה ליציאה, בהיותו מרובה בפרטים רבים, הנובעים משלל ההקשרים הנלווים לדיני הגט (דאורייתא – דרבנן, לכתחילה – בדיעבד, דיני שטרות בכללם, ועל כך יש להוסיף גם את צדדי הקנין השייכים לזה). בפרקים דלעיל ניסינו, במידת מה, למצוא שיטתיות בלימוד היקש זה. כפי שהיא עולה מן ההליכה בדרך המלך בעקבות רוב מניין ובניין של המפרשים, ראשונים ואחרונים, בכל סוגייה מהסוגיות בהן עסקנו.

על אף הזהירות המרובה בה יש לנקוט כאשר באים להסיק מסקנות לאור לימוד חלקי של סוגייה רחבה¹⁹ נדמה שמתוך הדברים שנתלבנו עד כה עולות נקודות אחדות שיש בהן בכדי בסיס ראשוני להצבת כללים להגדרת היקש החויה ליציאה.

¹⁸ אכן בספר אוצר הפוסקים (סי' לב ס"ד, ס"ק טו, אות ג – עמ' 375) הובא בשם הספרים עצי ארזים ומעיל שמואל לתלות את סתירת דברי הרשב"א הנ"ל בין פסול מחובר מדרבנן שכשר, וזו הייתה כוונתו בתשובה בסי' תר, לפסול מחובר מדאורייתא שפסול כמבואר בחידושי ובתשובותיו האחרות, וזה דלא כדברינו, ויעוי' עוד שם בשם ספר "ימי שלמה".

¹⁹ ביותר מורגש הדבר בנידון דידן. בחסרון של סוגיות אחרת מרכזיות, הנוגעות לשטר הקידושין, כגון דיני כתיבת שמות האיש והאשה והנלוה לזה, דינים הנובעים מצד הבעלות הממונית של חומר השטר, ודיני האמירה הנלווים, ייתכן, למסירתו, ועוד חזון למועד בעז"ה ובל"ד להעלתם של בירורי סוגיות אלו על הכתב.

מתוך העיסוק בצדו הממוני של שטר הקידושין (קידושין ט,א), בפרק ב', נתבאר כי כל תוקפו של שטר קנין האשה שע"י הקידושין הוא דוקא מתוך היצמדותו לאביו מולידו שטר שחרור האשה – הגט (תוס' שם ד"ה "הא לא דמי"). וככה, נתבאר בפרק א' שעיקרי הדינים האיסוריים המחוייבים בגט מוטלים על שטר הקידושין (שם ט,ב) אם לכל פרטיהם (לפי פירש"י שם ד"ה הדר פשטה). ואם למהותם הכללית (לפי שיטת הרמב"ן ו"השיטה לא נודע למי" בביאור הגמ' שם). עם כל זה בפרק ג' נתבאר שבהיות התקשרותם או חלילה היפרדותם של שני בני זוג "דבר שבערוה" סבר מי מגדולי רבותינו הראשונים (הרשב"א בחידושי בקידושין (סה,ב) וביבמות (לא,ב) שעדי הקידושין שבשטר מחוייבים הם עד כדי פסילתו ולא ייתכן להקיש מיציאה לחויה לחקל בענינים חמורים אלו, ואף שרוב הראשונים²⁰ סללו להם, כנראה, דרך אחרת והאלימו היקש זה עד כדי היותו מביא להשוואתם הגמורה של הגט וקידושי השטר, מ"מ מכלל ספק לא יצאנו.²¹ מסיומו של לימוד, בפרק ד', עלה כי נסיון הרחבתו של ההשוואה בין גירושין לקידושין מביא לכך שפחות דינים הקיימים בזו הראשונה נלמדים אף לזו השניה.²² חוט אחד חורז את המאמר כולו, למעט חריגות קלות, הוא דחיית דיני תורה שבע"פ המחוייבים בגט ע"י שטר הקידושין, הנוטה להישאר במסגרתה של תורה שבכתב.

²⁰ הרמב"ן (המובא בר"ן בקידושין – כתב מדפי הרי"ף, והריטב"א בחידושי בקידושין (סה,ב), הרא"ה (המובא בריטב"א שם).

²¹ תוד"ה "כתב" וכו' ביבמות (ל,ב) ונמוקי יוסף יבמות (ח,ב) מדפי הרי"ף) וכן להלכה ברמ"א בסי' לב ס"ד.

²² נסיון תירוץ סתירת דברי הרשב"א מתשובתו בסי' ת"ר בה מכשיר שטר קידושין הנכתב במחובר לתשובתו בסי' אלף רכו וחידושי בהם פוסלו.